

SİYASAL İSLAM, MİLLİYETÇİLİK VE TERÖR

Nezahat ALTUNTAŞ*

Öz

Bu çalışma, son zamanlarda etkinliği artan “İslami/İslamcı terör”ün ortaya çıkarak zamanla yaygınlaşmasının altında yatan nedenleri incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda öncelikle İslam’ın bir ideoloji olarak konumlanması ve bunun sonucunda siyasal İslamcı düşüncenin ortaya çıkmasından hareket edilmektedir. Siyasal İslam’ın zamanla ulusal (mikro) ve küresel (makro) boyutta milliyetçi ideolojiye eklenmesi ise son zamanlarda yaşanan İslami/İslamcı terörün temel nedeni olarak sunulmaktadır. Böylece, İslam adına şiddetin böylesine ayırimsız ve fütursuzca kullanımının nedeni büyük ölçüde, İslamcı düşüncenin milliyetçi ideoloji ile kesişerek bir kimlik mücadelesi içine girmesi ve söz konusu milliyetçiliğin zamanla daha saldırgan bir nitelik kazanması ile açıklanmaya çalışılmaktadır. İslamcılığın böyle bir sürece girmesi ise, batının kendi içinde yaşadığı dönüşüm ile Müslüman coğrafyadaki müdahaleleri ve bunların yarattığı sonuçlara dayandırılmaktadır. Bu süreçte terör ve her türlü değerden arınmış saldırı türleri klasik savaşların yerini almıştır.

Anahtar Sözcükler: Siyasal İslam, milliyetçilik, terör, küreselleşme.

Abstract

Political Islam, Nationalism And Terror

The main aim of this study is to investigate the causes of Islamist/Islamic terror which has been increasing nowadays. On this basis, primarily this investigation is being started from the point of the construction of Islam as a political ideology and the appearance of political Islamic thought. The main argument of this study is that the primary reason of Islamic/Islamist terror is the unification of political Islam and nationalist ideology at the national (micro) and global (macro) level. Thus this study explains Islamist terror with intersection of Islamist thought with the nationalist ideology and the transformation of this unity into an identity struggle. When this nationalism has gained more aggressive features, the attacks for the sake of Islam have increased. The reason of such a process in political Islam depends a transformation of the West itself. As a result of both of these transformation processes, terror and the types of attack which have lost ethical values have replaced the classical wars.

Keywords: Political Islam, nationalism, terror, globalization

*Dr., Hacettepe Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Beytepe/ANKARA, nezahataltuntas@yahoo.com

GİRİŞ

Günümüzde yaşanan ayırimsız terör, dünyada yaşanan diğer tüm sorunları geride bırakarak insanlığın en önemli sorunu haline gelmiştir. Devletlerin ve çeşitli örgütlerin gerçekleştirdiği terör eylemleri ya da savaş kurallarının ihlal edilmesi nedeniyle terör boyutuna ulaşmış savaşlar giderek tüm dünyada yaygınlaşmaktadır. 11 Eylül 2001'de New York'da, Kasım 2003'te İstanbul'da, Mart 2004'te Madrid'te, Temmuz 2005'te Londra'da gerçekleştirilen terör saldırıları, son zamanların en dehşet verici terör eylemleri örnekleri olarak tarihteki yerlerini almıştır. Söz konusu terör sürecinin en önemli özelliklerinden birisi, 'dini terör' ya da daha da açık söylemek gerekirse, 'İslami/İslamcı terör'¹ kavramlaştırmasının genel kabul görmesi ve kanıksanmasıdır. Batı literatüründe son zamanlarda sıklıkla karşılaşılan İslamofaşizm, İslamofobi, İslamikaze, intihar bombacısı gibi kavramlar, İslam ve terör bağdaştırmasının yansıması olarak dikkat çekmektedir². Terör, son zamanlarda yeni nitelikler kazansa da temelde hatırı sayılır bir geçmişe sahiptir. Günümüzde yaşanan terör sürecini anlamak için terör kavramının içeriğine ve tarihsel sürece kısaca bakmak yerinde olacaktır.

1. BİR SİYASAL MÜCADELE ARACI OLARAK TERÖR

Uluslararası anlaşmazlıklarda bir çözüm aracı olan savaşlar artık etkinliğini ve ihtişamını yitirmektedir. Savaşın yerini zaferden çok caydırıcılık amaçlayan başka araçlar almakta ve teknoloji kullanımı şiddet kullanımında belirleyici olmaktadır (Arendt, 1996: 7). Günümüzde, ulusal ve uluslar arası anlaşmazlıklarda etkinlik kazanan söz konusu şiddet türü terör olarak karşımıza çıkmakta, terör ulusal ve uluslararası siyasetin şiddet aracılığıyla gerçekleştirilmesinde önemli bir araç olarak etkinliğini arttırmaktadır. Terör özellikle günümüzde yalnız gelişmiş devletler karşısında az gelişmiş devletlerin en önemli siyasal mücadele aracı olarak değil, yeri geldiğinde gelişmiş devletlerin de kullandığı bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Terör temelde cezalandırmak ve yıldırım amacıyla aşırı korku ve dehşet saçarak gerçekleştirilen yaralama ve öldürme eylemlerini kapsar. Terör, korkuyu kısa aralıklara yaymak suretiyle, kitlelerde acil bir ölüm-kalım güdülenmesi yaratarak, belli bir amaca (Erten ve Ardalı, 1996: 159) özellikle siyasal bir amaca yöneltmeyi hedefler. Beklenmeyen, şok edici, acımasız bir özellik taşır ve bu durumu sağlamak için kadın ve çocuk ayırımı yapılmaksızın bütün siviller hedeflenir. Savaşların aksine terör, öngörülemeyen bir nitelik taşır, belli kuralları yoktur (Lagueur, 1980: 13). Bu nedenle terör, temelde aşırı korku ve endişe yaratarak siyasal sonuçlar elde etmeye yönelik psikolojik bir harekettir.

Terör, *-izm* eki aldığı anda psikolojik etkinliği ikinci plana düşer ve çıkarlar, inançlar, fikirler alanına yerleşerek temelde ideolojik politikalar yaratmayı ifade eder. Terör ve ideolojik politikalar arasındaki ilişki, modern terörizmi önceki siyasal şiddet şekillerinden ayırır (O'Sullivan, 1986: 5). Diğer taraftan terörizm, bir grubun siyasal amaçlara ulaşmak için şiddeti *sistematik* olarak kullanmasını ifade eder. Genellikle söz konusu şiddet bir devlete karşı gerçekleştirilir. Sonuç olarak terörizm, siyasal amaçlar, özellikle ideolojik hedefler için, ölüm, yaralama ve yıkımın sistematik bir şekilde kullanımı ya da bu yönde bir tehdidin yaratılmasıdır. Günümüzde söz konusu terör odakları oldukça genişlemiştir. Örneğin, meşru bir devlete karşı kendi vatandaşları tarafından gerçekleştirilen terör; bir devletin insan haklarını ihlal edecek şekilde siyasal şiddet kullanmasıyla oluşan terör; savaş kurallarının ihlal edilerek saldırıların sivillere yönelik olarak gerçekleştirilmesi durumunda oluşan terör (Hardt and Negri, 2004: 34); devletlerin birbirlerine karşı uyguladığı terör; ya da belli örgütlerin küresel düzeyde gerçekleştirdiği terör ifade edilebilir

Terörün siyasal amaçlar için sistematik olarak kullanımı ilk olarak Batı'da, 1789 Fransız Devrimi döneminde gerçekleşmiştir. 19. Yüzyıl'ın ikinci yarısında da, İrlandalı, Sırp, Ermeni ve Makedonyalı radikal milliyetçi gruplar terörü siyasal amaçlar için sistematik bir şekilde kullanmışlardır (Lagueur, 1980: 22-23). Napolyon'un yenilgisinden I. Dünya Savaşı'na kadar devam eden dönemde, yükselen yeni milliyetçi gruplar, bütün Avrupa'da yaygın ideolojik cinayetler gerçekleştirmiştir (O'Sullivan, 1986: 7-11). Böylece, I. Dünya Savaşı'na kadar ve hemen sonrasında terör, sağ kanat ve milliyetçi bir nitelik taşımıştır (Lagueur, 1980: 29). II. Dünya savaşıdan sonra da terör, sömürge yönetimlerinden kurtularak ulus devlet kurmaya çalışan milliyetçi hareketler nedeniyle sağ nitelik taşımaya devam etmiştir. Ancak bu sırada terör, Mao, Castro, Guevara gibi liderler öncülüğündeki hareketler nedeniyle sol nitelik de kazanmaya başlamıştır. II. Dünya Savaşı'ndan 1960'lara kadar terör, kırsal gerilla niteliği taşıırken bu tarihten sonra kent terörü çekicilik kazanmıştır (1980: 33).

Hızlı kentleşme, kitle iletişim araçları, silah teknolojisi ve taşımacılıkta yaşanan gelişmeler hem terör eylemlerinin sayısını hem de kitleler üzerindeki etkisini arttırmıştır. Özellikle ulusal ve küresel düzeyde yaşanan kriz dönemlerinde (siyasal, sosyal, ekonomik) terörizm bir siyasal değişim aracı olarak kullanılmıştır (O'Sullivan, 19986: 115-116). Söz konusu dönemlerde hızlı ve etkin siyasal sonuçlar almak isteyen gruplar ya da devletler terörizmi tercih etmişlerdir (Crenshaw, 1990: 120). Küresel bir dönüşümün yaşandığı günümüzde, terör de bu sürece uyum sağlamış ve küresel düzeyde etkin sonuçlar doğuracak bir siyasal değişim aracı olarak yaygınlaşmıştır.

Böylece temelde ideolojik nitelik taşıyan terörizm, özellikle milliyetçilik ideolojisinin yükselişi ile yakından bağlantılıdır. Uzun yıllar milliyetçi ideolojiyi esas alan terör örgütleri varlığını sürdürmüş zamanla bunlara komünist gruplar katılmıştır. Siyasal amaçlar güden din temelli terör örgütlerinin ortaya çıkması ise daha yakın bir tarihe aittir ve bu örgütler dini (İslam), bir ideoloji olarak kurgulamıştır. Örneğin, 1968'de saptanan 13 terör örgütü arasında, milliyetçi gruplar ağırlıklıdır, dinsel olarak nitelenebilecek örgütler yoktur. Ancak 1994'de, 49 terör grubundan 16'sı, 1998'de ise en tehlikeli 30 terör örgütünün yarısı temelini dinden almaktaydı (Karlsson, 2005: 179-180). 11 Eylül terör eyleminden sonra, 5 Ekim 2001 tarihinde Amerika'daki terör örgütleri listesinde yer alan 28 örgütün 15'i (Chomsky 2002: 100-101), artık 'İslam' terimi açıkça kullanılarak, 'İslamcı terör örgütü' olarak anılmaya başlamıştır. Böylece siyasal şiddet kendi post-modernizmini yaşamaya başlamış (Scognamillo, 1996: 35), 20. Yüzyıl'ın başından itibaren artan milliyetçi ve etnik temelli teröre yüzyılın son çeyreğinde dinsel nitelikli terör de eklenmiştir. 21. Yüzyıl'dan itibaren ise dinsel terör, 'İslami/İslamcı terör' adı altında küresel düzeyde en popüler terör şekli olarak kanıksanmıştır. İslam adına şiddet ya da terörün sistemli bir şekilde kullanılmasının nedeni, öncelikle İslam'ın, geçen yüzyılda siyasal bir ideoloji olarak kurgulanarak siyasal İslam niteliği kazanması, günümüzde ise milliyetçi ideolojiye eklenerek bir kimlik mücadelesi içinde sertleşmesidir.

2. SİYASAL İSLAM VE MİLLİYETÇİLİK

Batının, terör bağlamında Müslüman toplumlara yönelik tezleri farklı gruplarda toplanabilir. Başında Huntington ve Hıristiyan sağdan Robertson ve Falwell gibi isimlerin bulunduğu bazı yazarlara göre İslam, Hıristiyanlıktan farklı olarak reformasyona ve aydınlanmaya uğramamış, bu nedenle gelişmemiş ve şiddet kullanan saldırgan bir din olarak kalmıştır. Bu bağlamda Huntington, İslam'ın kanlı sınırlarından söz eder ve Müslüman devletlerin, iki ya da daha çok devlet arasındaki 31 çatışmanın üçte ikisine karıştığını savunur (Aktaran Karlsson, 2005: 21). Terör ve Müslüman toplumlar arasındaki ilişkiyi sorgulayan diğer anlayış, küreselleşme sonucunda oluşan küresel ekonomik gelişmelere vurgu yapar. Buna göre, küreselleşme sonucunda oluşan adaletsiz ekonomik dünya düzeninde, dezavantajlı konumda bulunanlar arasında Müslümanlar çoğunluktadır ve bu durumun doğal sonucu olarak terör ve fanatizm kaçınılmazdır. Bu anlayışa göre, Müslüman toplumlarda terör önce sömürgeciliğe sonra da gittikçe adaletsizleşen kapitalist dünya pazarı düzenine karşı bir tepki olarak doğmuştur (2005: 105).

Diğer taraftan, İslam ile terör arasındaki ilişkiyi, İslamcılıktaki değişim-dönüşüm çerçevesinde açıklayanlar da vardır. Buna göre, İslamcılığın

entelektüel iflası şiddeti arttırmaktadır (Sayyid, 2004: 938). Örneğin Roy (1995: 98), siyasal İslam'ın yeni fundamentalizme yani siyaset sorununun olumsuzlaştırıldığı bir noktaya geri dönüş yaptığını savunur. Buna göre İslamcılar, başlangıçta modernlik ile İslam arasında uzlaşma sağlamaya çalışmışlardı (Roy, 1995: 108,116). Ancak günümüz İslamcılığında, tıkanmış olan düşünsel arayış artık yoktur. İslamcılığın ulaştığı bu noktada, tüm kötülükler, İslam'dan uzaklaşmanın sonucu ya da Hıristiyan komplosu olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle Batı karşıtlığı artmış ve Hıristiyanlara saldırı geçerlilik kazanmıştır (1995: 118).

İslam'ın terör eylemlerinde hareket noktası olarak alınması süreci, temelde Müslüman toplumların Batı ile dezavantajlı koşullarda karşılaşması sonucunda, İslam'ın bir ideoloji olarak ifade edilmesinden hareketle açıklanabilir. Buna göre, 19. Yüzyıl'dan itibaren Müslüman dünyanın Batı ile ilişkilerde eski parlak döneminin sona ermesi ve dezavantajlı bir konuma düşmesi ile birlikte, Müslüman toplumlarda kurumsal olarak (sosyal, siyasal, ekonomik vb.) zaten etkin bir unsur ve temel kimlik kaynağı olan İslam aracılığıyla Batı karşısında düşünsel bir çıkış aranmaya çalışılmıştır. Böylece 19. Yüzyıl sonlarında, Müslüman dünyanın geri kalmışlığını ve sömürgecilikle savaşı İslami çerçevede yorumlamaya çalışan bir düşünce akımı olarak Selefîye Hareketi doğmuştur.

Selefiler, sömürge yönetimleri karşısında, Hz. Muhammed'in kurduğu ümmet devleti gibi bir devlet önermektedir (Berkes, 1969: 229). Osmanlı sarayına da giren bu hareket, II. Abdülhamit'i de etkilemiş, sultan, İslami bir milliyetçilik yaratarak (Karpat, 2001: 119) Osmanlı'yı çöküşten kurtarmayı amaçlamıştır. Bu nedenle Selefî hareketi ve ondan etkilenen II Abdülhamit, Müslümanların dini kimliğini yüksek bir düzeye çıkarmış, bu İslami kimliği bir özsaygı, onur ve gurur kaynağı haline getirmiştir (Karpat, 2005: 598). Ancak Selefîlerin söz konusu makro İslami milliyetçi boyutu yanında pratikte mikro İslami milliyetçi bir boyuta da sahip olduğu görülür. Çünkü Selefîlerin güçlü bir 'Araplık' boyutu da vardır. Örneğin Selefiler, Acem ve Türkleri, Müslümanlığı anlamayan bid'atlar³ olarak tanımlar ve onların kurduğu devletleri kabul etmez (Berkes, 1969: 229). Özellikle Mısır Selefilerinde, İslam devleti yani hilafet, Araplara özgü bir devlet şekli olarak kabul edilmiş, Türklerin hilafeti meşru görülmemiştir (1969: 235). Böylece siyasal İslam'ın temellerini atan Selefîye Hareketi, ortaya çıkmasından itibaren İslami temelde hem makro hem de mikro milliyetçi anlayışa sahip olmuştur.

20. Yüzyıl başlarında ise, köklerini Selefîye Hareketi'nden alan ve İslam'ı açıkça siyasal bir ideoloji olarak yorumlayarak İslamcı düşünceyi somutlaştıran iki örgüt kurulmuştur: 1928'de Mısır'da, Hasan el Benna tarafından kurulan Müslüman Kardeşler Örgütü (İhvan-ı Müslimin) ve 1941'de

Pakistan’da Ebul Ala Mevdudi tarafından kurulan Cemaat-i İslami Örgütü (Roy, 1995: 55; Turan, 2002: 45; Esposito, 2002: 69). El-Benna, Selefilere başında gelen Raşid Rıza’nın Batı’ya karşı, düşünsel olarak başlattığı “İslami devlet” düşüncesini siyasi harekete dönüştürürken (Turan, 2002: 45), Mevdudi İslamcılığa dayalı ilk siyasal partiyi kurmuştur (Fuller, 2004: 47). Böylece söz konusu anlayışlarda İslam devleti, Selefilere olduğu gibi, Batılı yönetimler altında kalan Müslüman toplumlarda, Batı emperyalizminin hegemonyasından kurtuluşun tek yolu olarak görülmüştür. Söz konusu devlet anlayışı, anti sömürgeci yapı ve Batı karşısında yaratılmaya çalışılan kimlik anlayışı, bu hareket ve örgütlerin milliyetçi karakterinin en açık göstergesi olmuştur. Siyasal İslam, ortaya çıkışından itibaren teoride milliyetçiliğe karşı olsa da (Mevdudi, 1959: 6, 14-15; Kutup, 2003: 177,187) Selefiye Hareketi gibi hem makro hem de mikro milliyetçi anlayışa sahip olmuştur (Altuntaş, 2005: 111-113). Bu nedenle, Batı karşısında İslam’ı bir ideoloji olarak kurgulayan ve Müslüman toplumları bir bütün olarak yeniden inşa ederek bir ‘ümme devleti’ kurmayı amaçlayan İslamcı düşüncenin temelinde Kara’nın (2004: 41) da belirttiği gibi direniş, kurtuluş ve küfre karşı mücadele (cihad) vardır. Bu dönemde söz konusu mücadele, cihad kavramının Kur-an’da belirtilen meşru sınırları içinde düşünülmüştür. Ancak bu sınırlar, zamanla küresel gelişmeler nedeniyle ve İslamcılığın milliyetçi renginin yoğunlaşmasıyla aşılmıştır.

Cemaat’i İslami ve Müslüman Kardeşler Örgütü’nden bir çok yeni parti ve grup doğmuştur. Bu gruplar içinde, terörü kullananlar büyük ölçüde İslami radikaller ve İslamcı direniş örgütleridir. İslami radikallerin kökeni, Mısırlı İslamcı Seyyid Kutub ile Humeyni ve müritlerine dayandırılır. ‘İslami radikalizmin manevi babası ve şehidi⁴’ (Esposito, 2002: 77) olarak adlandırılan Seyyid Kutub, Müslüman Kardeşler Örgütüne üye olmasına karşın, zamanla daha radikal bir İslami çizgi oluşturmuştur. Daha sonra oluşan bir çok radikal İslamcı grup Kutub’dan etkilenmiştir. Radikal gruplar, sömürge yönetimi sonrası Müslüman toplumlarda ortaya çıkan ulus devlet yönetimlerine karşı İslam devleti anlayışını sürdürmüş ve Batılı değerleri benimsediği için yozlaştığı düşünülen devlete karşı ayaklanmayı yani devrimi savunmuştur⁵. Böylece radikal İslamcıların sözde din adına uyguladığı terör eylemleri, sömürge yönetimlerinden bağımsızlığın elde edilmesinden 1980’lere kadar, büyük ölçüde bir iç siyaset sorunu olmuş ve halktan kopuk bir şekilde, Batılı değerleri benimseyen merkezi iktidarlara karşı bir mücadeleyi içermiştir. Hect (2003: 35) ve Martin’in (2003: 50) belirttiği gibi, 1978-79 İran İslam Devrimi’nden sonra, İslam adına terör eylemlerinde bulunduğunu iddia eden gruplar sayıca artmış; ve özellikle İran Devrimi ile ‘militan İslamcı hareketler’ uluslararası boyutta önem kazanmaya başlamıştır.

1990’lardan itibaren, Batı’nın Müslüman coğrafyada tekrar fiili olarak bulunması ve askerileşmesiyle beraber ‘İslamcı terör’, Batı’ya karşı yönelerek

şiddetini ve halk desteğini arttırmıştır. Böylece II. Dünya Savaşı'ndan sonra, sömürge yönetimlerine karşı ulusal bazda verilen İslami hareketlenme, küresel bazda milliyetçi rengini daha da yoğunlaştırarak önem kazanmıştır. 1990'lı yıllardan itibaren siyasi bir radikalleşme özellikle dikkati çekmiştir.

Amerika'nın Müslüman coğrafyadaki etkinliğinin artmasıyla birlikte, 'İslamcı direniş örgütleri' de dikkat çekmeye başlamıştır. Enternasyonalist militanlar yetiştiren bu örgütler, uğradıkları işgal ve sömürüye karşı direniş örgütleridir. Bir toplumsal projeden çok verdikleri mücadele, yaptıkları sansasyonel eylemlerle tanınan bu örgütler cihadı temel almışlardır. Böylece cihad, Bosna, Kosova, Çeçenistan, Keşmir gibi 'Müslüman dünyanın sınırında'⁶ (Roy, 2003: 176) ya da Amerikan işgali sonrası, Afganistan ya da Irak gibi Müslüman dünyanın tam kalbinde yapılmaktadır. Bu süreç, İslam'ın özellikle şiddet, çatışma ya da terör ile küresel bir hareket alanı kazanmasına neden olmuştur.

Günümüzde İslamcı hareketlenme, Batı'nın müdahaleleri çerçevesinde önemli bir dönüşüm yaşamakta, siyasi İslam'ın temel kaynakları, bütün Müslüman toplumlarda tekrar basılarak İslamcı teori yeniden canlandırılmaktadır. Ancak küresel gelişmelerin de etkisiyle siyasi İslamda birbirine zıt iki süreç, *İslami küreselleşme* ve *İslami yerelleşme* bir arada varlığını sürdürmektedir. Buna göre İslam, bir taraftan (özellikle teoride) Batı karşısında küresel boyutta makro bir ideoloji olarak yeniden konumlanırken, ulusal-yerel (mikro) boyut *de facto* olarak gittikçe önem kazanmaktadır. Söz konusu süreç, İslam adına yapılan cihadı da, nicelik ve nitelik açısından değiştirmekte ve dönüştürmektedir.

Siyasal İslam'ın başta gelen teorisyenlerinden olan Mevdudi'ye göre, İslam modernleşme ya da çağa ayak uydurmaya gerek duymayan evrensel bir sistemdir (Mevdudi, 2005: 51). İslam evrensel boyutta bir çeşit insanlığı kurtarma operasyonudur (Kutub, 2003: 80-1). Bu nedenle, "Resulullah'ın yasaları tüm dünyaya hakim kılınmalıdır" (Mevdudi, 2005: 56). Böylece İslam'ın tüm dünyaya hakim kılınması düşüncesi, Batı kültürüne karşı mücadeleyi somutlaştırır. İslamcılıkta artık ulusal iktidarı ele geçirmek kadar makro boyut da önemlidir. Aslında İslam'daki 'ümme anlayışı', global boyutta bir İslami topluluğu ifade eder. Yani makro boyut İslami anlayışın içeriğinde zaten vardır. Diğer taraftan, temelde bütün dinler evrensel bir mesaj taşır ve bunu tüm dünyaya yayma düşüncesi içerir. Ancak İslam'ın yapısındaki siyasi boyut ve cihad kavramlaştırması bu anlayışı somutlaştırır ve uygulamada makro milliyetçiliğe yaklaştırır.

Diğer taraftan İslamcılık, Filistin, Çeçenistan, Bosna, Keşmir, Sincan, Uygur, Filipinler gibi Müslüman olmayan ülkelerde önemli bir Müslüman

azınlığın yaşaması durumunda, büyük ölçüde ulusal kurtuluş hareketleri ile ilişkilendirilerek (Fuller, 2004: 67,138) mikro milliyetçi bir nitelik kazanmış, söz konusu mikro boyut aynı zamanda makro boyut ile eklenmiştir. Örneğin, Bosna Hersek'te Sırp'ların Müslüman'lara yönelik şiddeti karşısında savaşmak üzere bir çok Müslüman ülkeden (özellikle Türkiye, Cezayir, Irak, Sudan ve Suriye'den) iki ile beş bin arasında gönüllü Bosna'ya gitmiştir (Karlsson, 2005: 84). Böylece işgal altındaki Müslüman ülkelere ya da Müslüman olmayan bir ülkede azınlık olarak yaşayan Müslümanlara gösterilen bu ilgi, hem ötekine karşı, bir bütün olarak oluşturulan makro İslami milliyetçiliği hem de ilgili ülkelerin ya da milletlerin bağımsızlığını amaçlayan ulusal-mikro İslami milliyetçiliği bir arada barındırmıştır. Bu durumda, İslam'ın kültürel ya da ilahi yönünden çok siyasal boyutu öne çıkmakta ve söz konusu siyasal boyut makro ve mikro milliyetçi bir nitelik kazanmaktadır. Ayrıca iki durumda da (makro-mikro) öteki karşısında İslam adı altında geniş bir kolektiviteye ait olma düşüncesi, bu düşüncenin getirdiği güç ve yaşanan mağduriyet düşüncesi, İslamcılığın milliyetçi rengini ve içeriğindeki şiddet eğilimini arttırmaktadır.

İslamcı hareketler, yalnız Batı kültürüne değil, farklı Müslüman kültürlerine de kuşku ile bakar.⁷ İslamcı anlayışa göre, bütün Müslüman toplumlarda, hatta bütün dünyada hakim kılınması gereken kültür homojen, saf ve tek İslam kültürüdür. Ancak İslam'ın söz konusu tek-evrensel şeklinin içeriği konusunda farklı görüşler vardır. Çünkü Müslüman toplumlar, Arap, İran, Kuzey Afrika, Hint-Pakistan, Türkiye, Uzak Doğu, Orta Asya, Güneydoğu Asya gibi oldukça parçalı bir görüntü kazanmıştır. Bu durumda farklı İslamcı gruplar, kendi yerel-ulusal sınırlarını çizmekte ve aralarında önemli bir rekabet alanı doğmakta, gerektiğinde birbirlerine karşı da şiddet uygulayabilmektedirler. Özellikle Şii-Vahhabi rekabeti bu anlamda oldukça önemlidir. Ayrıca İslamcı düşüncedeki tek ve homojen İslam öngörüsü, farklı Müslüman toplumlarda tepkisel olarak İslam'ın yerelleşerek etnikleşmesi ve böylece ulusal çerçeveye çekilerek mikro milliyetçi niteliğinin yoğunlaşması sonucunu da doğurmaktadır. İslamcı anlayıştaki söz konusu milliyetçi vurgu, Batı'nın müdahaleleri nedeniyle toplumsal düzeye de yansımakta, Karpat'ın (2001: 121-123) da belirttiği gibi, İslam'a dayalı milliyetçilik Ortadoğulu (ve diğer) Müslümanların yaşadığı bir siyasal dönüşüm süreci olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç olarak, İslamcı anlayış küresel gelişmelere paralel bir şekilde evirilmekte ve birbirine zıt makro ve mikro süreçleri bir arada yaşamaktadır. Daha da önemlisi, İslamcı anlayıştaki söz konusu etnik ve milliyetçi (makro ve mikro) boyutların yoğunlaşmasıyla, İslam adına yapılan cihad, teorik sınırlarını aşmakta her türlü değerden arınmış şiddet, ayırimsız ve acımasız terör

uygulamaları şeklini alabilmektedir. Söz konusu durum, ortaya çıkan yeni küresel siyasal sürecin psikolojik bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

3. LİDER BATI'NIN YENİ LİDERİ ABD VE KÜRESEL SİYASETTE DİN OLGUSUNUN YÜKSELİŞİ

Günümüzde küresel siyasal süreç büyük ölçüde ABD tarafından belirlenmektedir. ABD'nin küresel olarak hakim güç konumuna yükselmesi, uluslar arası siyasal konjonktürde önemli değişikliklere yol açmış ve ABD'ye ait bazı özelliklerin küresel siyasal sürece yansımalarına neden olmuştur. Söz konusu yansımalarından en önemlisi, ABD'nin muhafazakar yapısıdır. ABD'de 300'den fazla Hıristiyan cemaati vardır ve Amerikalıların %60'ından fazlası bu cemaatlerden birine üyedir. Aynı verilere göre, Amerikalıların %40'ı her hafta kiliseye gitmektedir. Bu oran İngiltere'de %14, Fransa'da %12'dir. Söz konusu verilerin, 11 Eylül'de Amerika'ya yapılan saldırılardan önceki durumu yansıttığını belirtmek gerekir. Yani bu oranların, saldırılardan sonra tepkisel olarak daha da arttığı söylenebilir. Amerika'da toplumsal boyutta dikati çeken muhafazakar yapı siyasal alanda da belirleyici olmuştur. Bush, siyasal yapı içinde, Hıristiyan sağa ihtiyaç duymuş ve uyguladığı politikalarla⁸ bu kesimden %82 oranında oy almayı başarmıştır (Karlsson, 2005: 34-50).

Böylece Batı liderliğini yapan Amerika'da, Sovyetler Birliği'nin çökmesinden sonra, içeride muhafazakar yapı güçlenerek “biz” konumlanmasında Hıristiyan vurgu artarken, kimlik inşasının doğal bir sonucu olarak “öteki” de dini (İslami) olarak konumlandırılmış ve bu da küresel liderlik konumunda bulunan Batı'nın kendi içindeki tarz değişikliğinin küresel yansımalarının açık göstergesi olmuştur. Ellingsen, yaptığı bir araştırmada, Batı medeniyetinde nüfusun %50'sinin, din ya da dini olayların kendileri için önemli olduğunu belirttikleri sonucuna ulaşmıştır. Ancak söz konusu oranın en yüksek olduğu medeniyetler, Afrika ve İslam medeniyetleri olmuştur(2005: 310). Böylece 1990'lardan itibaren kültürün din üzerine temellendiği bir anlayışı yansıtan ‘medeniyetler çatışması’⁹ kavramlaştırmasıyla ifade edilen ‘Batı-İslam çatışması’ düşüncesi tüm dünyada yeni küresel siyasetin ABD versiyonu olarak yaygınlaşmış ve dinsel değerlerde karşılıklı bir yükseliş dikkati çekmiştir. Ancak Amerika'nın, dışarıda, “İslam dünyası” karşısında “Hıristiyan” kimliği ile değil “Batı” olarak yer alması ilginçtir. Çünkü “Batı” kavramı demokrasi, insan hakları, teknolojik gelişme, bilimsel gelişme, rasyonel düşünce gibi gelişmenin ve medeniyetin temel değerlerinin sembolü olarak tanımlanırken, “İslam” az gelişmişliğin ve bizden olmayan ötekiliğin sembolü olmuş, ikili karşılaşma da bir semboller savaşı niteliğine dönüşmüştür. Aslında İslamcılarının da, söz konusu kavramlarla kurgulanmış bir karşılaşma düşüncesine itirazları olmamış, onlar da kendilerini ümmet anlayışındaki alternatif bir siyasal sistemi

temsil eden “İslam” kavramlaştırması ile tanımlarken, ötekini ‘Batı’ olarak kabul etmiştir. Çünkü İslamcıların, tek Tanrılı ve İslam öncesi hak din olan Hıristiyanlıkla bir sorunları yoktur. Hıristiyanlık konusundaki temel eleştirileri, bu dinin sonradan değiştirilmiş olmasıdır.¹⁰ Bu nedenle pratikteki Hıristiyanlık, İslam karşısında muhatap olarak alınmamaktadır. Siyasal İslam, Hıristiyanlığı ve tüm dünyayı yozlaştırdığı söylenen ‘batılı değerlere’ karşı olduğunu savunmuştur.¹¹

Hıristiyan dünya ise, İslamı, Hıristiyanlıkla misyon anlamında yarışacak ve Hıristiyanlığa tehdit oluşturacak (Esposito, 2002: 12) bir rakip olarak algılamıştır. Çünkü Neo-Oryantalist görüşe göre, İslami cephe, güney Avrupa’dan Endonezya’ya ve Büyük Çin Seddi’ne kadar uzanmaktadır. Daha da önemlisi bu İslami varlık, geniş petrol rezervlerine, büyük bir nüfusa ve potansiyel olarak nükleer silahlara ve uzun menzilli füzelere sahiptir. Bu, Batı’nın çıkarlarına tehdit ve gücüne rakip olacak bir durum olarak algılanmaktadır (Hunter, 1995: 338). Diğer taraftan, İslamcıların Batı’ya karşı ideolojik bir meydan okuma süreci içinde olduğu savunulur. İslamcılar, Müslüman toplumlara kendi içinde tutarlı bir sosyal, siyasal, ekonomik örgütlenme teklif etmektedir. Hunter, bu durumun özellikle komünizm sonrası dönemde, Batı’nın liberal demokratik felsefesinin evrensel uygulanabilirliği görüşüne ciddi bir meydan okuma olarak değerlendirilebileceğini belirtir (1995: 346). Böylece Batı, teolojik bir olgu olarak İslam ile siyasal bir ideoloji olarak İslamcılığı birbirinden ayırmadan genel bir tehdit olarak ele almakta ve bu algılayış, soğuk savaş sonrasında güçlü bir ötekinin olmaması nedeniyle zayıflamaya başlayan Batı kimliğinin güçlendirilmesi için bir araç olarak kullanılmaktadır. Tek-homojen bir İslam kimliği (dinsel bir olgu ya da siyasal bir ideoloji olarak) karşısında tek-homojen bir Batı kimliği şeklindeki ayırimsız algılayış, kimlikteki öteki vurgusunu yoğunlaştırmaktadır. Bu vurgu, her iki taraf için, ötekini somutlaştırmakta ve öteki karşısında şiddet kullanımını kolaylaştırmaktadır.

Amerika’nın dışarıda kendisini Batı kavramlaştırması bağlamında sunmasına karşın, dinsel (Hıristiyan) boyutunun da önemli olduğunu gösteren başka örnekler de verilebilir. Bu konuda verilebilecek en önemli örnek uzak doğu ülkelerinin son dönemde yaşadığı dinsel dönüşümdür. 1980’li yıllar boyunca uzak doğu kaplanları (Hong Kong, Singapur, Kore, Tayvan) olarak ifade edilen ülkelerde yaşanan mucizevi ekonomik gelişmenin nedeni, ucuz işgücü, disiplin ve eğitim olduğu kadar, ABD’nin bu ülkelere pazarlarını açması ve ucuz kredi imkanları sunmasıdır. Ancak bu süreçte çok önemli bir gelişme dikkati çekmiş ve bu ülkeler çarpıcı bir dinsel dönüşüm yaşamıştır. Örneğin Güney Kore’de, 1957 yılında 1.7 milyon Hıristiyan nüfus yaşarken günümüzde, bu sayının 18.5 milyona¹² ulaştığı görülmektedir (Karlsson, 2005: 266). Böylece Amerika öncülüğündeki Batı, yalnız ekonomik, siyasal, teknik sistemlerini

değil, din de (Hıristiyanlık) ihraç etmektedir. Müslüman dünyada etkinliği artan Batı'nın bu tür misyonerlik çalışmaları, bir tepki olarak İslami milliyetçiliği hem küresel düzeyde hem de ulusal düzeyde arttırmaktadır.

Sonuç olarak, küresel siyaseti önemli ölçüde belirleyen Amerika'da, soğuk savaş sonrası etkinlik kazanan dinsel vurgu, Müslüman toplumlarla ilişkilerde önemli sonuçlar doğurmuştur. Öncelikle, Müslüman toplumlarda zaten etkin olan dinsel kimlik daha da yoğunlaşmış ve bu durum İslamcı örgütlerin toplumsal taban bulmasını kolaylaştırmıştır. Diğer taraftan, İslamcı örgütler tepkisel olarak, dinsel (Hıristiyan) vurgusu artan küresel öteki karşısında İslami milliyetçi rengini arttırmıştır.

4. YENİ KÜRESEL SÜRECİN MÜSLÜMAN TOPLUMLARDA YARATTIĞI PSİKOLOJİK SONUÇLAR

İslam, Müslüman toplumlarda hala önemli bir kültürel, teolojik, siyasal ve kimliksel unsurdur. Ancak günümüzde İslam dininin siyasal ve kimliksel boyutu kültürel ve teolojik boyutunun önüne geçmiş gibi görünmektedir. Toplumsal ve küresel düzeyde yaşanan önemli gelişmeler sonucunda, İslam, Müslümanlar arasında bir dayanışma ve paylaşılan topluluk değeri olarak önemini arttırmış ve temel bir kimlik kaynağı olarak konumlanmıştır. Din olgusu, bir kimlik olarak ifade edildiğinde, bir taraftan farklılıkların vurgulandığı bir “öteki”, diğer taraftan benzerliklerin vurgulandığı bir “biz” bütünlüğü yaratılır. Müslüman toplumların içinde buldukları az gelişmişlik ve siyasal etkisizlik karşısında İslam dini ve onun parlak geçmişi biz bütünlüğünün temel unsuru olmuştur. Ancak toplumsal ve küresel düzeyde yaşanan olumsuz gelişmeler, İslam kimliği vurgusunda *öteki ve farklılık* boyutunu ön plana çıkarmıştır. Bu durumun en önemli sonucu, öteki karşısında İslam adına şiddet kullanımını kolaylaştırmış olmasıdır.

Son dönemlerde, Müslüman toplumlarla ilgili değerlendirmelerde belirtilmesi gereken önemli noktalardan birisi, bu toplumların gerçekleştirilmeye çalıştığı modernleşme süreci ve bunun yarattığı sonuçlardır. Müslüman toplumlarda yaşanan modernleşme çabalarının başarısız olması, olumsuz sonuçlara yol açmıştır. Hızlı kentleşme ve eğitimin artmasına karşın ekonomik gelişmenin sağlanamaması, çok sayıda insanın geleneksel hayatından kopmasına ancak yaşanan gelişmelerden faydalanma imkanı bulamamasına yol açmıştır. Bu durum insanlarda kimlik krizine yol açmıştır. Kentlere yönelen yoğun göç sonucunda yaşanan işsizlik ve kültürel-dinsel değerlerde yaşandığı düşünülen yozlaşma anlayışı, bu kesimde İslam'ın ve İslamcılığın etkili bir alternatif olarak yükselmesine yol açmıştır. İslam, modernleşmenin yitirdiği bireysel ve sosyal kimliklerin yeniden tanımlanması, restore edilmesi ve

güçlenmesini sağlamıştır. Tepkisel olarak Batılı değerlerin reddi ve yeniden İslamileşme ile karşılaşmıştır (Ellingsen, 2005: 306-7).

Benzer bir durum, Avrupa ve Amerika’da yaşayan Müslümanlar arasında da yükselmiştir. Batı Avrupa’da ve Amerika’da hızla büyüyen bir Müslüman cemaat dikkati çekmektedir. Örneğin, AB içinde 15 milyon Müslüman yaşamaktadır. Bu insanlar arasında işsizlik yaygındır, bu duruma toplumsal dışlanmışlık da eklendiğinde, göçmen banliyölerinde yasal olmayan fundamentalist (köktendinci) gruplar etkinlik kazanabilmektedir. Köktendincilik, hem Müslüman ülkelerde hem de Batı’da, hiçbir umudu olmayan yoksul Müslüman gençlere kolay bir gurur ve kimlik vererek harekete geçirebilmektedir. Batıda yaşayan göçmen Müslümanların çocukları, Müslüman ülkelerde yaşayanlardan farklı olarak kökleri olmayan, küreselleşmiş bir dünyada büyüyen ve ‘yeniden doğmuş’ Müslümanlardır. Bunlar kendilerini belli bir devletin vatandaşı olarak değil Müslüman cemaatin bir üyesi olarak görmektedirler. Sözkonusu Müslüman gençler, İslamcı hareketlerin ulusal sınırları aşırıp uluslar üstü bir nitelik kazanmasında ve ümmet anlayışı ile “uluslar arası İslam birliği” şeklindeki radikal hareketlerin etkinlik kazanmasında önemli olmuştur¹³ (Karlsson, 2005: 103). Bu hareketler, belirli bir devlet vatandaşlığından çok, öteki (Batı) karşısında ümmet anlayışı ile makro bir kimlik taşımaktadır. Diğer taraftan, bu insanların küresel öteki karşısında güçlü aidiyet duygularına ihtiyaçları vardır ve milliyetçi (makro) nitelik kazanmış din (İslam) bu bağlamda en anlamlı aidiyet duygusunu vermektedir. Böylece bu hareketler, İslami temelde şekillenmiş siyasal, ekonomik, tarihsel boyutlarıyla makro İslami milliyetçi bir nitelik kazanmaktadır.

Diğer taraftan Arendt’a göre (1996: 14), günümüzdeki yaygın şiddet ve terörün en önemli nedenlerinden biri, evrensel olarak yabancılaşmış 21. Yüzyıl modern insanının küresel bunalımıdır. Günümüzde insanlar küresel karşısında genel olarak daha güçlü-radikal kimliklere ihtiyaç duymaktadırlar. Dini kimlik bu bağlamda küresel bazda önemli bir kurtarıcı olarak tekrar yükselmektedir. Bu durum, özellikle son küresel gelişmeler çerçevesinde, Müslümanlar için daha belirgin bir nitelik kazanmaktadır. Fuller’ın da itiraf ettiği gibi, 11 Eylül 2001’de ABD’ye yapılan saldırılardan sonra, Ortadoğu politikası bir intikam duygusu şeklinde ortaya çıkmıştır (2004: 21). Teröre karşı savaş, Bush öyle olmadığını savunsa da, İslam’a karşı bir savaş olarak algılanmıştır (Fuller, 2004:156). ABD’nin bu yaklaşımı, Çeçenler, Keşmirliler, Uygurlular gibi başka coğrafyalarda yaşayan ve azınlık durumunda bulunan Müslümanlara karşı da, güç kullanılarak bastırma fırsatı yaratmıştır (2004: 21). Böylece Müslümanlar kendilerini tüm dünyada yaşanan küresel olayların baş kurbanı olarak görmüş (Fuller, 2004:158) ve Batı’nın Müslüman coğrafyadaki işgalleri de eklendiğinde, Müslümanlar ciddi bir “varoluşsal güvensizlik”¹⁴ psikolojisi

yaşamaya başlamıştır. Söz konusu psikoloji, kendini savunma anlamında terörün artmasında önemli bir etken olmuştur.

Müslüman ülkelerin küresel siyasetteki dışlanmışlık durumu, Müslümanların yaşadığı söz konusu olumsuz gelişmeleri siyasal olarak etkileme ya da ortadan kaldırma gücünü de yok etmiş, bu durum terörizmi besleyen önemli bir unsur olmuştur. Örneğin 2005 yazında gerçekleşen G8 zirvesinde, çekirdek üyeler arasında İslam ülkesi olmadığı gibi, ekonomik yükseliş içinde oldukları gerekçesi ile zirveye davet edilen Çin, Brezilya, Hindistan gibi ülkeler arasında da herhangi bir Müslüman ülke yoktur (Radikal, 9.7.2005: 8). Böylece Batı'nın, Müslüman ülkeleri küresel yönetim mimarisine katmak yönünde ciddi bir çaba içinde olmadığı görülmektedir. Çünkü gerektiğinde işbirliği kurulan Suudi Arabistan gibi ekonomik olarak zengin Müslüman ülkeler de söz konusu birliklere dahil edilmemektedir. 2006 yılında gerçekleştirilen G8 zirvesinde de aynı durum devam etmiş, hatta zirve sırasında Lübnan'a saldıran İsrail'e herhangi bir tepki gösterilmediği gibi saldırının, İsrail'in kendini savunma hakkı olduğu belirtilmiştir (Radikal, 17.07.2006: 7).

Böylece Müslüman toplumların Batı karşısında küresel boyutta yaşadığı psikolojik güvensizlik, siyasal dışlanmışlık, saldırıya maruz kalma, ekonomik geri kalmışlık ve yoksulluk, bu toplumlarda ciddi bir "onur kırıklığı duygusu" yaratmıştır. Söz konusu yoğun duygusal olumsuzluğu karşılayabilecek en güçlü ideoloji ise milliyetçilik olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü milliyetçilik, insanlara öteki karşısında gurur, köklülük, değer ve güçlü bir kimlik kazandırır. Bu milliyetçiliğe, Müslüman toplumlarda zaten etkin olan dini (İslami) bir nitelik atfedilerek kutsallaştırılması durumunda ise karşımıza oldukça güçlü bir kimlik kaynağı olarak İslami milliyetçilik çıkmaktadır. Söz konusu İslami milliyetçi anlayış, geçmişin parlak dönemlerine vurguyu somutlaştırmış ve geçmişten güç alınmaya çalışılarak yaşanan onur kırıklığı tamir edilmeye çalışılmıştır. Müslüman toplumlarda en parlak tarihsel süreç İslam İmparatorluğu döneminde yaşandığından İslam, tarihteki temel referans noktası olmuştur.

Bu bağlamda belirtilmesi gereken diğer bir nokta da, söz konusu onur kırıklığının zamanla kin ve nefrete dönüşmesidir. Freud, saldırganlığı içgüdüsel bir dürtü olarak tanımlamasına karşın zamanla bu düşünceye itirazlar yükselmiş ve saldırganlığın içgüdüsel değil, bir savunma davranışı olduğu ve ortaya çıkan düzen kaybına bir cevap olarak yükseldiği savunulmuştur (Erten ve Ardalı, 1996: 145-6). Aşırı mutsuzluk ve haz eksikliği sonunda, kin dolu zarar vericilikle sonuçlanan bir psikoloji ile karşılaşılır (1996: 151). Bir ilişkide, kişi uğradığı aşağılamaları kendi çabalarıyla karşılama imkanı bulamadığında nefret, kin ve intikam dolar. Kişi kendini olayların kurbanı olarak görür ve bu durumdan kurtulmak için her türlü sorumluluktan kaçma eğilimi gösterir

(Enzensberger'den aktaran Karlsson, 2005: 75). Söz konusu duygular, bir kolektivitede yaygınlaştığında ise katlanarak büyür ve ötekine karşı acımasız şiddet ya da terör kullanımı artar. Schmitt'in belirttiği gibi, bu durumda şiddet ve terörün yöneldiği hayali düşmanlar yaratılır (Aktaran O'Sullivan, 19986: 20). Ancak Müslüman toplumlar örneğinde, düşmanlar hayali değil somut bir nitelik kazanmıştır. Bu durum şiddetin de somutlaşmasını kolaylaştırır. Böyle bir süreçte, radikal gruplar terörü, varolan sosyal, siyasal ve ekonomik düzeni değiştirme aracı olarak kullanır. Ortaya çıkan terör, bir taraftan daha sert ve acımasız bir nitelik kazanırken diğer taraftan meşrulaşır ve zamanla kanıksanır. Cihad konusunda çalışan Peters (1996:111), günümüzde cihadın genel ahlaki ve rasyonel kavramlarla haklılaştırılmasına gerek duyulmadığını belirtir ve bunun nedenini de Batılı yayılmanın artması olarak açıklar. Böylece haklı gerekçeleri olan terör anlayışı doğmakta ve Crenshaw'ın (1990: 8) terörizmdeki 'kolektif rasyonalite' kavramlaştırması ile karşılaşılmaktadır.

Terörün doğmasına neden olan somut toplumsal ve küresel olaylar yanında terörü taşıyan ya da onu meşrulaştıran araç da önemlidir. İdeoloji bu bağlamda belirtilmesi gereken en önemli araçtır. Kallen'ın (1990: 58) da belirttiği gibi ideoloji, terörist davranışı provoke eder ve şekillendirir. İslam'ın bir siyasal ideoloji olarak konumlanması, onun siyasal sonuçlar elde etmek için kullanılmasını kolaylaştırmıştır. Diğer taraftan, dini inanç ve terör arasındaki ilişki de özellikle günümüzde üzerinde düşünülmesi gereken bir ilişki ağı oluşturmaktadır. Din olgusu bağlamında yapılan bir çok teolojik çalışma, dindeki barış ve harmoni prensibi nedeniyle dinin çatışmayı önleyici ya da sona erdirici fonksiyonundan bahseder. Ancak 1996-2001 yıllarını kapsayan ve dünyadaki 278 devletler arası ve devletler üstü çatışmanın istatistiksel analizinde, dinsel nitelik taşıyan çatışmaların diğerlerine göre daha şiddetli olduğu görülmüştür (Pearce, 2005: 334). Gerçekleştirilen bir çok bilimsel çalışmada da (Ellingsen, 2005: 313), dinsel farklılıkların çatışma riskini arttırdığı bulunmuştur.¹⁵ Özellikle dinin siyasal bir ideoloji haline getirilmesi ya da başka ideolojilere eklenmesi durumunda söz konusu şiddetin daha da arttığı söylenebilir.

5. İSLAMCI TEORİDE CİHAD VE SINIRLARI

İslam adına şiddet ya da terörün kullanılması çok eskilere kadar gider. Müslümanlar arasında, peygamberlerinin ölümünden kısa bir süre sonra muhalefetin şiddet yoluyla gerçekleştirilmesi yaygınlaşmıştır. Hariciler ve Sabbahiler bu anlamda verilebilecek örneklerdir. Bu süreçte suikast bir araç olarak kullanılmış ve bir suikast kültü yaratılmıştır (Esposito, 2002: 60). Ancak İslam adına terörizm, Nizariler de denen İsmailiye mezhebinin *Haşhaşileriyle* (Assassins) başlatılır (Rapoport, 1990a: 149; Roy, 1995: 98). Çoğu zaman,

dünyanın ilk profesyonel teröristleri olarak (O'Sullivan, 1986: 124) anılan Haşhaşiler, 11-13. yüzyıllarda İran ve Suriye'de etkili olmuş, suikast eylemini sistemli bir şekilde kullanmıştır. Yaklaşık iki yüzyıl süren bu hareket (Rapoport, 1990a: 146) eylemlerini, Haçlılara karşı değil, siyasi, askeri ya da dini nitelik taşıyan ve kötülük kaynağı olarak görülen üst düzey Müslümanlara (özellikle Sünni) karşı gerçekleştirmiş (Lewis, 2003: 124), Sünni otoriteleri zayıflatmak ya da yıkmak amaçlanmıştır (O'Sullivan, 19986: 125). İsmailiye mezhebi fedaileri, eylemlerinde hançer kullanır ve sadece hedefteki sembolik kişiye yönelik eylem yaptıktan sonra asla kaçmaya çalışmaz ya da intihar etmezlerdi (Lewis, 2003: 125; Rapoport, 1990a: 151). Günümüzdeki İslamcı terör eylemlerinde, mümkün olduğunca masum sivillerin öldürülmesi asli hedeftir ve temel amaç korku salarak psikolojik etki yaratmaktır (Lewis, 2003: 126). Son zamanlarda bu tür eylemler genellikle intihar eylemleri şeklinde gerçekleşmektedir.

Aslında din adına şiddet-terör gerçekleştirilmesi sadece Müslüman toplumlara özgü bir durum değildir. Musevi ve Hıristiyan toplumlarda da din adına şiddet-terör kullanılmıştır. Aslında her din kendi karakteristik terör şeklini yaratmıştır (Rapoport, 1990b: 120). Örneğin, Musevilik tarihinde *Zealots* ya da *Sicarii* adıyla bilinen terörist gruplar vardır. Hindu tarihinde ise *Thug* olarak isimlendirilen bir yapılanma vardır ve kökeni iki bin beş yüz yıl öncesine kadar gider. Bu grubun, son üç yüz yıllık sürede, yılda otuz bin cinayet işlediği belirtilir (Rapoport, 1990a: 147). Hıristiyanlıkta ise, katı ve güçlü hiyerarşik yapı bu tür eylemlere fırsat vermemiş, söz konusu yapı yeri geldiğinde din adına şiddeti kendisi uygulamıştır.

Günümüzde, İslamcı anlayış, öteki karşısında şiddet ya da terör kullanımı konusundaki görüşlerini, Kur'an ayetlerine dayanarak ve İslamcı teorisyenlerin yorumuyla ortaya koyar. İslamcı anlayış öncelikle "öteki" ile ilişkilerde sınırlar çizer. "Ey inananlar, Yahudi ve Hıristiyanları kendinize dost ve idareci edinmeyin, onlar birbirlerinin dostudurlar. Sizden kim onlara dost olursa o da onlardandır..."(Maide, 51) ayeti ve bazı benzer Kur'an ayetleriyle, Dar-ül İslam dışında bulunanlarla ilişkilerde sınırlar koyulur.¹⁶

"Öteki" ile sınırlı ilişkilerin, ne zaman çatışmaya dönüşeceği ise yine Kuran ayetlerinden hareketle ifade edilmeye çalışılır. "Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe inanmayan, Allah'ın ve Resulü'nün haram kıldığını haram saymayan, 'hak dini' din edinmeyen kimselerle küçülüp boyun eğerek elleri ile cizye verinceye dek savaşın" (Tevbe 9: 29). Kur'an'da Amacı açıkça belirtilen söz konusu savaş cihad olarak ifade edilir. İslamcı düşüncenin kurucularından Mevdudi, Allah'ın kelimesini yüceltmek amacıyla parası, dili, kalemi, elleri ve ayaklarıyla çaba harcayan kişinin cihad yaptığını belirtir. "Ancak cihad özel olarak bütün dünyevi amaçlardan sakınılıp sadece

Allah için İslam düşmanlarıyla yapılan savaş için kullanılır.” Şeriatta bu cihada “farz-ı kifaye” denir (Mevdudi, 2005: 99). Herhangi bir Müslüman ülkeye saldırı halinde, cihad bütün vatandaşlara tıpkı namaz, oruç gibi farz olur. Eğer onlar karşı koyacak durumda değilse, onlara yakın olan ülke Müslümanlarının kendi can ve mallarıyla onlara yardım etmesi farz olur. Mevdudi’ye göre (2005: 100), bu durumda cihad, namaz ve oruçtan daha önemlidir ve bu kurallara uyulmaması durumunda o toplum günahkar olur. Bu zor zamanlarda, İslam ve Müslüman düşmanlarına yardım eden münafiktir ve namaz, oruç, zekat gibi ibadetleri kabul olmaz.

Mevdudi (2005: 115), cihadın sona ermesinin koşulunu, ‘hakka düşmanlık edilmesinden vazgeçilmesi’ olarak ifade eder. Ancak Mevdudi’ye göre (2005: 115), Allah’ın hakkının ödenmesi için insan hakları gereğinden fazla feda edilmemelidir. İslamcılıkta cihad, ilk ortaya çıkmasından itibaren teorik olarak ulusal savunmadan fazlasını ifade etmiş ve İslam İmparatorluğu döneminde olduğu gibi İslam’ın alanını genişletmeye yönelik evrensel nitelik taşıyan geniş kapsamlı bir cihad temel alınmıştır. Ancak 20 yüzyılda cihad, pratikte ulusal savunma boyutunda kalmıştır. Günümüzde, radikal İslamcıların büyük ölçüde referans aldığı Seyyid Kutub’un cihad kavramlaştırmasına bakmak, bu grupların din adına terör kullanımı ve bunun sınırları konusunda fikir vermesi açısından yararlı olacaktır.

5.1. Seyyid Kutub ve Cihad

Müslüman toplumların sömürge yönetimlerinden kurtularak kendi ulus devletlerini kurmasından sonra, İslamcı anlayış batılı değerleri esas alan bu devletlere karşı olmuştur. Bu dönemde, İslamcı radikallerin başında gelen Seyyid Kutub, Mevdudi’den hareketle, bu ulus devletlere ve onların temel aldığı Batılı değerlere karşı yapılması gerekeni yani cihadı tekrar tanımlamaya girişmiştir. Kutub’a göre, insanın kendi nefsinde, şeytana ve İslami değerler dışında kalan tüm değerlere karşı mücadele vermesi ‘büyük cihad’ olarak tanımlanır. Bundan sonra, Allah’ın mutlak hakimiyetini yeniden kurmak için, bu amacı engelleyen tüm zalim ve şer güçlere karşı mücadele verilir (Kutub, 2003: 97). Yani cihad, önce insan nefsinin sonra da tüm evrenin ‘İslamlaşma’si için mücadele etmektir.

Kutub’a göre, “İslam prensiplerine uymayan batıl sistemleri yıkıp yerine İslam düzenini getirmek İslam’da cihadın ana gayesidir!” (2004: 28). İslam’da cihadın amacı, yeryüzünde insan egemenliğine dayalı yönetim biçimlerinin tamamen ortadan kaldırılıp yerine Allah’a ait olan hakimiyet hakkının Allah’a iade edilmesidir (Kutub, 2003: 76). Kutub’a göre cihad, İslam sistemini hayata hakim kılma fiilidir (2004: 48). Böylece Kutub, İslam’ı açıkça siyasal bir sistem

olarak ele almakta, cihadı ise bu sistemi hakim kılmanın bir aracı olarak görmektedir denebilir.

Kutub'a göre (2004: 56), İslamda savaş yalnız Allah için yapılır. "...Cihad, mü'minleri dinlerinden döndürecek fitne ve batıla yönelme pisliğinden korumak içindir" (Kutub, 2004: 239). Buna göre cihad, mü'minleri yanlış yoldan korumak yani Batı'ya ve onun değerlerine yönelmeyi önlemek için yapılır.

Kutub'a göre, İslam'da cihad milletlerle dövüşüp onların gelir kaynaklarına el koymak için yapılmaz. "Şer güçler, Allah'ın sınırlarını hiçe sayıp, yeryüzünün gelir kaynaklarını sömürmek isteyen, fakir kitleleri perişan eden zalimler gürhudur" (2004: 23). "Müslümanlar kendilerine niçin cihad izni verildiğini biliyorlardı: Zulüm edildikleri için" (Kutub, 2004: 52). Böylece Kutub'a göre cihadın temel nedenlerinden bir diğeri de, Müslüman toplumların Batılılar tarafından sömürülmesi ve bunun yarattığı zulüm düşüncesidir.

Kutub'a göre, cihad aynı zamanda, "İslam'ın beşeri sistemlerden, diğer semavi dinlerden daha üstün bir sistem olduğunu göstermek için" yapılır (2004: 13). Diğer topluluklar, sistemleri altında Müslümanları idare edebilecek kapasitede değildirler. Bu nedenle İslam, evrensel özgürlüğe engel olan diğer sistemleri yıkmak zorundadır (Kutub, 2004: 46). Kutub, Batı karşısındaki güçsüzlük psikolojisini ve bunun yarattığı rahatsızlığı, İslam dininin üstün kutsal yapısıyla telafi etmeye çalışmaktadır. Buna göre, Müslüman toplumların güç kazanacağı sistem İslam dinine dayandırılmakta, söz konusu İslam nizamının, sosyal, siyasal, ekonomik tüm yönleriyle hayata hakim kılınması savunulmakta, bu sistemin kurulması ise cihadın temel hareket noktası olarak görülmektedir.

Kutub'a göre, İslam toplumunun kurulması için cahiliye toplumları ile mücadele edilmelidir. Cahiliye toplumları ise, İslam toplumu dışında kalan tüm toplumlardır (Kutub, 2003: 116). "İslam toplumu, kendini Müslüman saydığı halde, İslam şariatını yasa edinmeyenlerin (yasama biçimi olarak kabul etmeyenlerin) meydana getirdiği bir toplum değildir" (Kutub, 2003: 137). Cihad tüm bu toplumlara karşı verilmelidir. Böylece radikal İslamcı anlayışta, İslami bir düzene (İslam'ın siyasal, sosyal vb. yaşamın her alanında hakim olduğu bir düzen) sahip olmayan her kesim ötekidir ve öteki kavramlaştırması içine Müslüman toplumların çoğu girmektedir.¹⁷ "Müslümanların gayesi her şeyden önce yaşadıkları topraklardaki batıl sistemleri yıkmaktır. Ancak Müslümanların gayesi bununla bitmez, asıl gaye ve en büyük hedef bütün bir yeryüzünü kuşatan evrensel inkılabı gerçekleştirmektir" (Kutub 2004: 29). Böylece Kutub'da cihad, İslam şariatının uygulanmadığı tüm yönetim ve toplumlara karşı yapılır. Bu durumda mücadele alanı oldukça genişlemektedir.

Diğer taraftan, Kutub'a göre, Dar-ül İslam¹⁸ ve orada yaşayan Müslümanlar ciddi bir saldırı tehlikesi ile karşı karşıya kalmasa da cihad İslam'ın doğasında hep vardır. "Müslüman, Allah'ın dinini yeryüzünde yüceltip bu dine girmek isteyenleri korkutacak hiçbir şey kalmayınca, Allah'ın dinini tebliğ etmekten ve dinde kararlılık gösterip gereklerini yerine getirmekten alıkoyan hiçbir kuvvetin korkusu kalmayınca ve dinin hakimiyetini yeryüzünde sağlayınca kadar cihad edecektir" (Kutub, 2004: 50-1). Böylece "Cihad kıyamete kadar devam edecektir" (Kutub, 2004: 65).

Kutub'a göre "...müminlerin yapmak zorunda oldukları şey sadece yeryüzünde İslam'ın yüce, adil ve güçlü nizamını kurmak, Müslüman'ı da Müslüman olmayı da tam bir adalet ortamı içinde güvencesi altına alan bu nizamın gölgesinde herkese istediği inancı seçebilme özgürlüğü sağlamaktır" (Kutub, 1998:101). Bu anlayışta, İslam düzeninin kurulmasından sonra, düzenin sahip olduğu üstünlük nedeniyle diğer dinlerden olanların da İslama geçeceği öngörüsü vardır. Ayrıca İslam düzeninin hakim olduğu bir sistemde, İslam dışı unsurların bulunması rahatsızlık yaratmamaktadır. Sorun, İslam'ın güçsüz olduğu bir sistemde öteki ile birlikte yaşamaktır.

Kutub, Mevdudi'den hareketle cihad sırasında kullanılacak şiddetin sınırlarını da çizer. Buna göre, "...İslam insanların vicdanlarını ve yüreklerini egemenliği altına almak için kesinlikle zor kullanma yöntemine başvurmaz." Tebliğ yolu esastır. Ancak otoriter ve totaliter yönetimler karşısında mücadele etmekten de kaçınmaz. Bu nedenle sadece tebliğ yolu yeterli olmayabilir (Kutub, 2003: 71-6). Fiili savaş durumu olursa, haramlar çiğnenmez, çocuklar, ihtiyarlar ve kadınlar öldürülmez, tarlalar yakılmaz, hayvanlar telef edilmez, çeşitli dinlere bağlı rahiplere saldırı gerçekleştirilmez. Ayrıca, "...yakarak yahut da işkence ederek öldürmek İslami esaslara uymaz. Mescid'i Haramda da öldürmek yoktur" (Kutub, 2004: 59). Sadece Müslümanların karşısında silah taşıyanlarla savaş yapılır (Kutub, 1998: 103-4; Kutub, 2004: 57).

Sonuç olarak, radikal İslamcı grupların referans aldığı isimlerin başında gelen Kutub'a göre, cihadın nedenlerinin başında şunlar vardır: siyasal bir sistem olarak İslam'ı hakim kılmak; Müslümanların Batılı değerlere yönelmesini önlemek; Batı'nın yaptığı sömürü ve zulümü ortadan kaldırmak; tüm insanlığı kapsayacak güçlü ve üstün bir sistem yaratmak; bu sistemin yaratılmasını engelleyecek unsurları ortadan kaldırmak. Kutub'un cihadı yeniden kavramlaştırdığı dönem, II. Dünya Savaşı sonrası sömürge yönetimlerinin son bulduğu ve yeni ulus devletlerin kurulduğu sürece rastlamaktadır. Bu nedenle cihad, temelde yeni kurulmuş ve batılı değerleri esas almış ulusal yönetimlere karşı bir iç siyaset aracı olarak konumlanırken, İslam dünyası dışında, somut olmayan daha genel amaçlara yönelmiştir. Bu süreçte toplumsal olarak önemli bir destek bulamamıştır. Bu durumun doğal sonucu

olarak söz konusu amaçların gerçekleştirilmesi için barışçı yollar (tebliğ) önceliklidir. Savaş durumu, tebliğin mümkün olmaması durumunda geçerlidir ve açıkça belirlenmiş sınırları vardır. Günümüzde siyasal İslam ve onun mücadele aracı olan cihad, küresel gelişmelerin sonucunda, küresel ötekini somutlaştırmış ve dış siyaset öncelik kazanmıştır. Cihad ise ciddi bir dönüşüm yaşayarak kendi sınırlarını aşmıştır. Bunun en önemli nedenlerinden birisi, Batı ile ilişkilerde gelenen son noktada cihadın, mikro milliyetçi İslami boyut ile ulusal savunma niteliği taşıırken makro milliyetçi boyut ile global ölçekli bir *kimlik mücadelesi* olarak şekillenmesidir. Bu durum, cihad anlayışındaki şiddetin artmasına neden olmaktadır. Peters'in belirttiği gibi günümüzde, İslamcı yazarlar cihadı daha az İslam hukuku çerçevesinde yorumlamakta ve bu konuda kendini belli bir okula bağlı görmemektedir. Bu durum, cihad kavramının bazı temel unsurlarında kaymalara neden olmuş (1996:111) özellikle içeriğindeki şiddetin yoğunluğu arttığı gibi yöneldiği kişilerde ayırimsız bir uygulamaya da neden olmuştur. Son zamanlarda, eylemi gerçekleştirenler tarafından, kişisel şehitlik ve cihadın en üst seviyesi olarak ifade edilen, içeriğinde güçlü milliyetçi duygular barındıran intihar saldırıları gelenen son noktanın bir göstergesidir.

5.2. İntihar Saldırıları ve İslamcı Terörde Milliyetçi Vurgunun Artması

İntihar saldırıları, kişisel şehitlik niteliği taşıyan yeni bir mücadele aracı olarak günümüzde yaygınlaşmaktadır. Bu eylemler, 1980'lerden itibaren Lübnan ve İsrail'de, Hamas ve Hizbullah'ın eylemleriyle başlamıştır. 1990'larda bu gruplara Kürt ve Filistinli teröristler (Lewis, 2003: 129-30) ile Çeçen kadın teröristler katılmış, daha sonra dünyanın bir çok yerinde bu tür saldırılar Müslüman teröristlere özgü bir eylem şekli olarak yaygınlaşmıştır. İntihar eylemleri, Müslüman teröristlerin uyguladığı şekilde, başkalarını öldürme amacıyla gerçekleştirilebildiği gibi, yalnız kendini öldürerek mesaj verme şeklinde de gerçekleştirilebilmektedir. İkinci eylem türüne ilk örnek, bir IRA üyesi teröristin, 1981'de Belfast'ta bir hapisanede yemek yemeği reddederek ölmesidir (Merari, 1990: 196). İlk örneklerinden de anlaşıldığı gibi, intihar saldırıları büyük ölçüde milliyetçi nitelik taşıyan hareketlerde ortaya çıkmıştır.

İslamcı grupların gerçekleştirdiği intihar saldırılarını açıklamaya çalışan çeşitli yaklaşımlar vardır. Bu eylemleri psikolojik-patolojik boyutuyla değerlendirenler, Durkheim'dan hareket etmektedir. Durkheim, çalışmalarında, intiharın nedenini savaş döneminin ümitsizliği olarak ifade etmiştir. Buna göre, intiharı gerçekleştirenler için bu eylemler, dayanılmaz psikolojik koşullarda, ümitsiz bir durumun, bireysel olarak üstesinden gelme şekli olarak görülmüştür (Hect, 2003: 38). Bu yaklaşımın Filistin'deki eylemleri açıklamada işlevsel

olduğu söylenebilir. Çünkü İsrail’de intihar eylemcilerinin çoğunluğu çok zor koşullara sahip mülteci kamplarından gelir ve buralarda, uzun yıllardır devam eden bir çatışmanın yarattığı ağır psikolojik baskı kendini yoğun bir şekilde hissettirir. Diğer taraftan Margalit, intihar eylemlerinin nedenini, güçlü bir öç alma isteği olarak açıklar. Yazara göre mülteci kamplarında İsrail düşmanlığı en üst noktadır. Bu düşmanlığın ifade edilen en önemli nedeni ise, ‘İslam topraklarının İsrail işgali altında olması’dır (Aktaran Lewis, 2003: 131). Söz konusu öç alma ve düşmanlık duygusu, teröristin intihar saldırılarında, eylemle kendi hayatına son verirken mümkün olduğunca çok sayıda insana zarar verme amacıyla somutlaşır.

İntihar saldırıları, bireysel bazda psikopatolojik olmasına karşın, özellikle İslamcı eylemler örneğinde aynı zamanda sosyal ve siyasal olarak motive edilen eylemlerdir. Söz konusu saldırılarda ölen kişilerin ailelerine maddi yardım yapılması, bu ailelerin sosyal olarak daha yüksek bir statü kazanması ve siyasal otoritelerce korunması bu durumun göstergeleridir. Gerçekleştirilen intihar eylemleri, Müslüman toplumlarda etkin olan cemaat anlayışına uyum sağlayarak altruistik bir nitelik kazanır. Böylece İslamcı intihar saldırıları, Strenski’nin (2003: 6) belirttiği gibi, Durkheim’ın “altruistik intihar” olarak adlandırdığı yani kişinin ötekiler için yaşamından vazgeçerek kendini feda etmesi durumunu yansıtmaktadır.

Strenski (2003: 2), İslam adına yapılan bu eylemlerin, geleneksel İslam’ın aksine İslam’ın modern bir sapma şekli olduğunu savunur. Çünkü İslam’da intihar yasaktır. Ancak intihar eylemcileri, eylemlerini intihar olarak düşünmez, temel amaç kendini yok etmek değil, düşmana maksimum kayıp vermektir. Böylece eylemin intihar boyutu değil, İslam adına ötekine verilen zarar boyutu vurgulanır. İntihar eylemleri, eylemciler tarafından, cihadın en üst seviyesi, inanç ve imanın en derin düzeyi olarak tanımlanır. Buna göre, intihar eylemcisi kutsal savaşçıdır (Hect, 2003: 37; Post vd., 2003: 176) ve Allah hizmeti için (İslam topraklarını kurtarmak için) kendini kurban etmektedir. Kurban, nasıl Tanrı için kesildiğinde kutsal bir nitelik kazanırsa, Allah için kendini feda etmek de kutsal bir nitelik kazanmıştır.

Ancak, bu tür İslamcı intihar eylemlerine daha yakından bakıldığında, ifade edilen dini duyguların ötesinde bu eylemlerin temelde milliyetçi bir içeriğe sahip olduğu görülür. Örneğin, Strenski (2003: 28) ve Hect’in (2003: 46) belirttiği gibi, Filistin’deki bombalar, Filistin toplumunun oluşturduğu hayal edilmiş bir ulus-devlete geçişin simgesi haline gelmiştir. Böylece, İsrail ile mücadelede temel hareket noktası, “İslam topraklarının işgal altında olması” olarak ifade edilse de, büyük ölçüde bağımsız bir Filistin hayalini vurgulamaktadır. Benzer bir durumun Çeçenistan’da gerçekleştirilen eylemler için de geçerli olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Bağımsız bir devlet

hayal eden mikro milliyetçiliğe, dini değer atfedilerek kutsal bir nitelik kazandırılmakta böylece söz konusu milliyetçiliğe hem aşkın bir değer atfedilmekte hem de meşruiyeti yoğunlaştırılmaktadır. İslami ve milliyetçi duyguları birarada barındıran böyle bir anlayışın en önemli sonuçlarından birisi, bu anlayışa dayanan eylemlerde şiddet unsurunun artmasıdır. Bu durumda, ulaşmak istenen hedef için yapılacak her şey meşru bir nitelik kazanır. Dinleri ve uluslarının çıkarı gereği mücadeleye içinde olduklarını belirten teröristlerin eylemlerinde kırmızı çizgiler ortadan kalkar, ayırimsız bir terör dikkati çeker ve bu durum eylemciler tarafından kanıksanır. Örneğin, Filistin’de yapılan bir araştırmaya göre (Post vd, 20003: 181), hiçbir terörist, eylemlerinden dolayı pişmanlık duyduklarını ifade etmemiştir. Böylece intihar eylemleriyle, İslam adına şiddet kullanımında ifade edilen sınırlar yerle bir olmuş ve bu durum açıkça milliyetçi ve İslamcı ideolojinin birleşmesinin bir sonucu olmuştur.

Aslında söz konusu mikro milliyetçi hareketlerin İslamcı hareketlere eklenmesi küresel gelişmelerin de bir sonucudur. Bunun en açık örneğini yine Filistin oluşturmaktadır. 1980’lerde, Filistin’de etkili olan dört grup arasında, İslamcı gruplar en zayıf kesimi oluştururken milliyetçi gruplar (özellikle Filistin Kurtuluş Örgütü) en güçlü grupları oluşturmaktaydı. Hamas, İslami Cihad, İslami Mukavemet örgütü gibi İslamcı grupların zamanla bu denli yükseleceğini kimse tahmin edememiştir (Hect 2003: 39-40). İslamcı hareketin küresel düzeyde yükselişi ile birlikte, İslam, ulusal kurtuluş mücadelesi veren Müslüman toplumlarda söz konusu mücadelenin temel hareketlendiricisi olmuştur. Özellikle “öteki” farklı dinden olduğunda (Filistin’de ve Çeçenistan’da olduğu gibi) ulusal kurtuluş hareketi daha çabuk İslami bir nitelik kazanmaktadır denebilir.

Diğer taraftan, belirli bir ulusa referans vermeyen, küresel ölçekte faaliyet gösteren ancak İslami nitelikli ulusal kurtuluş hareketleriyle işbirliği içinde olan İslamcı örgütler de intihar eylemlerini sıklıkla kullanmaktadır. Bu örgütlerin başında gelen El Kaide, 1998’de yayınladığı “Yahudi ve Haçlılarla Savaş Dünya İslam Cephesi” bildirisinde, kutsal mescidin bulunduğu mekanlara (Mekke, Medine, ve Kudüs) öncelik vererek işgal altında bulunan bütün İslam topraklarının kurtarılması gereğini ifade etmekteydi. Böylece Dar-ül İslam topraklarını kapsayan bir “savunma cihad”ı öngörülmektedir. Buna göre, Amerika ve müttefikleri söz konusu cihadın hedefini oluşturmaktadır. Gerçekleştirilen eylemlerde sivil ayırımı yapılmamasının nedeni ise, Amerikan halkının Amerika’nın saldırgan tutumunu durdurmaması olarak ifade edilmektedir (Başyurt, 2005: 6). Böylece küresel öteki (Amerika) Müslüman coğrafyada etkili olmaya başladığında, öteki ile mücadelede yalnız İslami nitelikli ulusal bir hareketlenme dikkati çekmemekte, söz konusu mücadele, makro ölçekli bir İslami kimlik ve küresel öteki karşısında varolma çabası olarak da gerçekleşebilmektedir. Bu mücadele, ‘İslam toprakları’, ‘İslam

kimliği' kavramlarıyla ve geçmişteki 'güçlü İslam İmparatorluğu'na referans verilerek makro İslami milliyetçi bir nitelik kazanmakta ve küresel düzeyde hareketlilik göstermektedir.

Sonuç olarak intihar eylemleri psikopatolojik, sosyal, siyasal ve teolojik birçok boyutu ile açıklanabilir. Ancak bu eylemlerde dikkati çeken en önemli nokta, dini ve milliyetçi unsurların birarada bulunduğu bir anlayışın hakim olmasıdır. Bu anlayış, Filistin, Çeçenistan vb. örneklerde olduğu gibi mikro boyutlu, İslami nitelik kazanmış ulusal kurtuluş hareketleri olarak gerçekleşebileceği gibi, El-Kaide gibi makro boyutlu, küresel kurtuluş hareketleri olarak da karşımıza çıkabilmektedir.

SONUÇ

Günümüzde uluslararası siyasetin şiddet yoluyla gerçekleştirilmesi devam etmekte ve bu süreçte savaşların yerini büyük ölçüde terör almaktadır. Terör hem devletlerin hem de irili ufaklı örgütlerin başvurduğu bir siyasal araç olarak tüm dünyada etkinliğini arttırmaktadır. Küresel siyasal süreci Amerika'nın yönlendirdiği günümüzde, terörizm de önemli ölçüde Amerika ve onun küresel faaliyetleri ile bağlantılı olarak artış göstermektedir. Aslında bu süreç çok yeni değildir. Amerika, 1980'lerde 4 orta Amerika ülkesinde savaşa girmiş ve 200 bin kişinin ölmüne neden olmuştur (Chomsky, 2002: 67). Nikaragua'nın başvurusu üzerine, Dünya Mahkemesi 1986'da Amerika'yı "kanunsuz güç kullanmak" tan yani uluslararası terörizmden suçlu bulmuş böylece Amerika, söz konusu mahkemenin uluslararası terörden suçlu bulunduğu tek ülke olmuştur (2002: 21-22, 30).

1990'lardan itibaren, Amerika Müslüman coğrafyada fiili etkinlik kazanmış ancak ummadığı bir tepki ile karşılaşmıştır. Öncelikle, Müslüman coğrafyada temel muhalefet, her zaman olduğu gibi İslam'la gelmiş, siyasal İslam ise bu mücadelenin ana motorunu oluşturmuştur. Diğer taraftan, Batı ve İslam arasında küresel düzeyde yaşananlar, bir otorite ya da iktidar savaşının ötesinde, Müslümanlar tarafından temelde kimliğini koruma ve varolma mücadelesi olarak algılanmaktadır. Müslümanların, Batı karşısında küresel boyutta yaşadığı saldırıya maruz kalma, dışlanmışlık, ekonomik geri kalmışlık, yoksulluk ve bunların yarattığı onur kırıklığı söz konusu kimlik ve varolma mücadelesinin hareketlendirici unsurları olmuştur. 'İslam' sembolik kimliği ile aşağılandığı ve onur kırıklığı yaşadığını düşünen Müslüman kitleler, İslami milliyetçi bir anlayış sergilemiştir. Çünkü milliyetçilik öteki karşısında insana gurur, köklülük, değer ve güçlü bir kimlik kazandırır. Böylece Amerika önderliğinde Batı'nın Müslüman coğrafyadaki fiili etkinliği karşısında, Müslümanların tepkisi İslamcı ideolojiyi de aşmış ve onun ötesine geçmiştir.

Batı karşısında bir taraftan Irak, Çeçenistan ve Filistin gibi ülkelerde olduğu gibi İslami nitelikteki ulusal kurtuluş hareketleri mikro İslami milliyetçilik şeklinde belirirken, diğer taraftan genel bir İslam kimliği temelinde küresel düzeyde bir makro İslami milliyetçi hareketlenme dikkati çekmiştir. Her iki durumun da en önemli sonuçlarından birisi ötekine karşı şiddet ve terör kullanımının hem ulusal hem de küresel düzeyde artmış olmasıdır.

Üçüncü Dünya'da, geçen yüzyıl yoğun bir şekilde ortaya çıkan etnik milliyetçilik, günümüzde Müslüman toplumlarda büyük ölçüde İslami milliyetçilik şeklini almıştır. Avrupa'da anavatana bağlılık şeklinde beliren ortak kimlik, Müslümanlar arasında dine bağlılık olarak ortaya çıkmaktadır. Müslüman toplumlar, milliyetçiliği Batı'dan almış ancak ona kendi rengini vermiştir. Müslüman toplumlarda önemli bir muhalefet unsuru olan İslamcı anlayış aslında ortaya çıkmasından itibaren, teoride milliyetçiliğe karşı olmasına rağmen *de facto* olarak büyük ölçüde hem mikro hem de makro milliyetçi unsurlar taşımıştır. Ancak başlangıçta mikro milliyetçilik, kendini içsel ötekinden farklılaştırma (Örneğin Şiiilerin Sünnilerden farklılaşması gibi) anlamı taşıırken, makro boyut Batı'ya karşı değer anlamında daha soyut bir mücadeleyi içermiştir. Günümüzde Batı'nın fiili olarak Müslüman coğrafyasında bulunması ile hem mikro hem de makro milliyetçi boyut somutlaşmış ve Batı'ya yönelmiştir. Bu süreçte hem İslamcı anlayışın milliyetçiliğe eklenmesi hem de ulusal milliyetçi hareketlerin İslamcı anlayışa eklenmesi durumu ile karşılaşmıştır. Günümüzün gelişmiş kitle iletişimi araçları ise (yazılı ve sözlü iletişim araçları, internet bağlantıları vb.) söz konusu İslami milliyetçi duyguları hem yaygınlaştırmış hem de yoğunlaştırmıştır. Çünkü Müslüman coğrafyada yaşanan tüm olumsuz gelişmeler (İsrail-Filistin, Bosna, Çeçenistan, Irak, Afganistan, İran vb.) etkin bir şekilde takip edilebilmektedir. İslamcı anlayışta milliyetçiliğin renginin yoğunlaşmasının en önemli sonuçlarından birisi, ötekine karşı kullanılan şiddet ya da terörün artması olmuştur.

Diğer taraftan, terörizm genellikle köklü küresel değişim dönemlerinde etkinliğini arttırmıştır. Söz konusu kırılma dönemlerinde terör, siyasal, sosyal ve ekonomik değişim sağlama ya da bunu engelleme amacıyla artış gösterir. Böyle bir süreçte terör, karşılıklı mücadelede kullanılan bir araç olarak ortaya çıkar. Küreselleşmenin sonuçlarının tüm dünyada yoğun bir şekilde hissedildiği ve özellikle Müslümanların bu sonuçlardan doğrudan etkilendiği günümüzde de köklü değişimler ve buna tepkiler terör yoluyla gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Küreselleşme karşısında mikro tepkiler milliyetçi, dini, etnik, kültürel vb. olabilmektedir. Müslüman toplumlarda söz konusu tepki din ve milliyetçiliğin birleşmesiyle oldukça güçlü bir şekilde ortaya çıkmakta ve bu ikili yapı küresel güç ile mücadelede kendini etkin bir şekilde hissettirmektedir. Öteki ile mücadelenin gayrimeşru aracı olan terörde, söz konusu dini-milliyetçi

yapının etkinlik kazanmasıyla siyasal şiddet küresel düzeyde artmıştır. Bu yapının bir nedeni de, bir ideoloji olarak milliyetçiliğin kendisinden kaynaklanmaktadır. Güçlü bir ideoloji olan milliyetçilik her çağa ve coğrafyaya uyum sağlayarak varlığını sürdürmektedir. Batı'da ilk ortaya çıktığında vatandaşlık bağıını ifade eden milliyetçilik, 20. Yüzyıl'da etnik nitelik kazanırken, 21. Yüzyıl'da küresel düzeyde yükselen dine eklenerek varlığını sürdürmektedir. Milliyetçilik geçen yüzyılda etnik nitelikli teröre zemin hazırlarken günümüzde dini nitelikli teröre zemin hazırlıyor gibi görünmektedir.

NOTLAR

¹ Her iki kavram da, son zamanlarda, özellikle batı literatüründe yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Ancak diğer monoteist dinlerde olduğu gibi İslam'da da, her türlü değer yargısından arınmış bir terör anlayışı meşru görülmemektedir. İslam adına terör, İslam'ı bir ideoloji olarak kurgulayan İslamcılar arasında radikal grupların kullandığı bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, söz konusu bağlamda, "İslami terör" yerine "İslamcı terör" kavramlaştırmasını kullanmanın daha uygun olacağı düşünülmektedir.

² Bu kavramlar hakkında daha geniş bilgi için bkz., Israeli, Raphael (2003), Gaffney, J. Frank (2005), Strenski, Ivan (2003).

³ Bid'at, ehli Sünnetten ayrılmış olan sapkınları ifade eder.

⁴ Mısır'da İslamcılık akımının önemli isimlerinden olan Seyyid Kutub, 29 Ağustos 1966'da devlete karşı darbe girişimi gerekçesiyle idam edilmiştir.

⁵ Radikal İslamcı hareketin kurucusu olarak ifade edilen Seyyid Kutub, Batı'ya şüphe ile bakarken Batı'nın içsel ötekisi olan Sovyetler Birliğine ve onun ideolojisine karşı önceleri sempati ile bakmış eski bir solcudur.

⁶ Bu ifade ile yazar, Müslüman olmayan ülkelerde, önemli bir Müslüman azınlığın yaşaması durumunu ifade etmektedir.

⁷ Bir çok Müslüman toplumda, İslam'ın halk düzeyinde yaygın şekli olan tarikatlar ya da tasavvuf anlayışına İslamcılık içinde yer verilmez. İslamcılık bu anlayışı İbn Teymiyye'den almıştır.

⁸ Bush, P. Robertson, J. Falwell gibi TV. vaazcılarıyla bir araya gelmiş; içki bağımlısıyken yaşadığı ruhsal dönüşümü seçim propagandasında sıklıkla kullanmış; seçildikten sonra da her kabine toplantısını dua ile başlatmıştır (Karlsson 2005:52-3).

⁹ "Medeniyetler Çatışması" kavramı 1990'ların başından itibaren akademik ve siyasal tartışmalarda dünya gündeminde önemli bir yer işgal etmektedir. Söz konusu kavramlaştırma, ilk olarak B. Lewis'in "The Roots of Muslim Rage" (The Atlantic Monthly, September 1990) adlı makalesinde ifade edilmiş, ancak S. Huntington'un "The Clash of Civilizations" (Foreign Affairs 72/3 Summer, 1993) makalesi ile tüm dünyada popülerlik kazanmıştır. Bu yayınlardan sonra, Avrupa ve ABD'nin Ortadoğu politikalarının söz konusu makalelerdeki görüşler doğrultusunda gelişmesi, tartışmaların artarak devam etmesine neden olmuştur. Günümüzde, hem teoride hem de pratik global siyasal konjonktürde, 'Batı ve İslam arasında bir karşı karşıya gelme sürecinin' yaşandığı kanıksanmış görünmektedir. Söz konusu karşılaşma düşüncesi ve bu

karşılaşmanın çıkarlar mı yoksa değerler arasında mı olduğu sorusu hala yoğun bir tartışma konusudur.

¹⁰ Mevdudi'ye göre, Ehl-i Kitabın sapkınlığı iki nedene dayanır: 1-Din adamları peygamber, veli ve melek gibi mukaddes varlıklara ilahlık mertebesine yüceltmişlerdir. 2-Bu kişiler kutsal kitapları değiştirip kendi nefislerine göre hareket etmişler ve üstün varlıklar makamına oturmuşlardır (Mevdudi, 1998: 71).

¹¹ Siyasal İslam batının temsil ettiği değerleri eleştiriyor görünse de zamanla bu değerlerden etkilenmiş ve İslam'da bu değerlerin karşılıkları bulunmaya çalışılmıştır. Örneğin İslam'daki şura anlayışı demokrasi ile bağdaştırılırken batı biliminin İslam'dan beslendiği savunulmuştur.

¹² Söz konusu Hıristiyan nüfusun 3.5 milyonu Katolik, 15 milyonu Protestan'dır. Ülkenin toplam nüfusu ise 45 milyondur. (Karlsson 2005: 266).

¹³ Karlsson, karşılıklı gerekli hoşgörü olmazsa, medeniyetler savaşı değil bu coğrafyalarda gettolaştırılmış büyük şehir banliyölerinde sürekli devam eden bir gerilla savaşı olacağını savunur (2005: 11-12). Batı söz konusu duruma çözüm bulmak için, "Euro-İslam" (Karlsson 2005: 249) ya da "Amerikan İslamı" şeklindeki yeni oluşumları desteklemektedir.

¹⁴ Bu kavram, söz konusu küresel gelişmeler nedeniyle Müslümanların, Müslüman bir topluluk olarak varlıklarının devamından emin olamaması anlamında kullanılmıştır.

¹⁵ Din temelli terörün Türkiye'deki örneği için bkz. Çağlar, A. (2006), Çağlar, A. (2001).

¹⁶ Aslında farklı dinden olan halklarla işbirliğinden kaçınmaya yönelik uyarılar diğer inançlarda da vardır. Örneğin, Yahudilerin Ezra ve Nehemya Kitapları bu durumun yarattığı tehlikelerden bahsetmektedir (Karlsson, 2005: 152).

¹⁷ Kutub bu anlayışı büyük ölçüde İbn Teymiyye'den alır. İbn Teymiyye'ye göre, İslam'ı uygulayış tarzları ve amelleri yeterince saf olmaması durumunda, cihad Müslümanlara karşı da uygulanabilir (Karpas, 2005: 40). Böylece İbn Teymiyye, din ile kültür arasında kesin bir ayırım yaparak, yaşadığı dönemde Moğolları gerçek Müslüman olarak kabul etmemiş ve onlara karşı cihadi meşru görmüştür (Esposito 2002: 65-6).

¹⁸ Kutub'a göre, Dar'ül İslam, İslam yurdu demektir. Yani İslam nizamının ve İslam şeriatının hükmü altında olan toprak parçasıdır. İslam şeriatının hükmü altında olmayan toprak parçası ise içinde yaşayanların durumu ne olursa olsun Dar'ül-Harb yani Savaş Yurdu'dur (Kutub 1998: 102).

KAYNAKÇA

Altuntaş, N. (2005) "Siyasal İslam'da Küreselleşme ve Milliyetçilik Bağlamında Makro ve Mikro Yansımalar", **Türkiye Günlüğü**, 83, (Kış), 98-118.

Arent, H. (1996) "Şiddet Üzerine", **COGİTO**, (Çev. B. Peker), Kış-Bahar, 7-21.

Başyurt, E. (2005) "El Kaide Sivilleri Neden Öldürüyor?", **Aksiyon**, 554.

Berkes, N. (1969) **Arap Dünyasında İslamiyet, Milliyetçilik, Sosyalizm**, İstanbul: Köprü Yayınları.

- Crenshaw, M. (1990) "The Logic of Terrorism: Terrorist Behavior as a Product of Strategic Choice", W. Reich (ed.), **Origins of Terrorism**, New York: Cambridge University Press.
- Chomsky, N. (2002) **11 Eylül**, (Çev. D. Körpe), İstanbul: Om Yayınları.
- Combs, C. C. (1997) **Terrorism in the Twenty-First Century**, New Jersey: Prentice-Hall, Inc.
- Çağlar, A. (2006) "Religion Based Terrorism in Tukey", in **Anti-Terrorist Strategies: Comparing the Experiences of the U.S., Great Britain, France, Turkey, and Russia**, Robert W. Orttung and Andrey Makarychev, (ed.), Washington: NATO.
- Çağlar, A. (2001) "Türk Ulusal Basınında Hizbullah: Bir İçerik Analizi", **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi**, 1, 35-76.
- Ellingsen, T. (2005) "Toward a Revival of Religion and Religious Clashes", **Terrorism and Political Violence**, 17, 305-332.
- Erten Y. ve C. Ardalı (1996) "Saldırganlık, Şiddet ve Terörün Psikososyal Yapıları", **COĞİTO**, (Kış-Bahar), 143-164.
- Esposito, J. L. (2002) **Kutsal Olmayan Savaş**, (Çev. N. Yılmaz ve E. Yılmaz), İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Fuller, G. G. (2004) **Siyasal İslam'ın Geleceği**, (Çev. M. Acar), İstanbul: Timaş Yayınları.
- Gaffney, J. F. (2005) " 'No' To Islamist Turkey", **Washington Times**, September 28.
- Hardt, M. and A. Negri (2004) **Çokluk**, (Çev. B. Yıldırım), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hect, R. D. (2003) "Deadly History, Deadly Actions and Deadly Bodies: A Response to Ivan Strenski's 'Sacrifice, Gift and the Logic of Muslim Human Bombers'", **Terrorism and Political Violence**, 15(3), Autumn, 35-37.
- Hunter, S. T. (1995) "The Rise of Islamist Movements and the Western Response: Clash of Civilizations or Clash of Interest?", **The Islamist Dilemma**, Laura Guazzone (ed.), International Politics of the Middle East Series, New York: Ithaca Press.
- Huntington, S. (1993) "The Clash of Civilizations", **Foreign Affairs**, 72/3.
- Israeli, R. (2003) **İslamikaze: Manifestations of Islamic Martyrology**, London: Frank Cass.

- Kara, İ. (2004) “İslamcı Söylemin Kaynakları ve Geçerlilik Değeri”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce –İslamcılık-** Cilt: 6, İstanbul: İletişim Yayınları, 34-47.
- Karlsson, I. (2005) **Din, Terör ve Hoşgörü**, (Çev. T. Kayaoğlu), İstanbul: Homer Yayıncılık.
- Karpat, K. H. (2001) **Ortadoğu’da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, (Çev. R. Boztemur), Ankara: İmge Yayınları.
- Karpat, K. H. (2005) **İslam’ın Siyasallaşması**, (2. Baskı), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kellen, K. (1990) “Ideology and Rebellion: Terrorism in West Germany”, **Origins of Terrorism**, Walter Reich (ed.), New York: Cambridge University Press.
- Kutup, S. (1998) **Din Budur**, (Çev. H. Fehmi Ulus), İstanbul: Arslan Yayınları.
- Kutup, S. (2003) **Yoldaki İşaretler**, (Çev. A. Keskinsoy), İstanbul: Pınar Yayınları.
- Kutup, S. (2004) **Cihad**, (Çev. Y. Durgun), İstanbul: Dünya Yayıncılık.
- Kuyaş, A., H. Bertay ve Z. Toprak (1996) “Tarihçi Gözüyle ‘Şiddetin Tarihi’ Üzerine Bir Söyleşi”, **COGİTO**, (Kış-Bahar), 197-206.
- Lagueuer, W. (1980) **Terrorism**, London: Sphere Boks Ltd.
- Lewis, B. (2003) **İslam’ın Krizi**, (Çev. A. Yılmaz), İstanbul: Literatür Yayınları.
- Lewis, B. (2002) **What Went Wrong? Western Impact and Middle Eastern Response**, New York: Oxford University Press.
- Lewis, B. (1990), “The Roots of Muslim Rage”, **The Atlantic Monthly**, September.
- Merari, A. (1990) “The Readiness to Kill and Die: Suicidal Terroism in the Middle East”, **Origins of Terrorism**, W. Reich (ed.), New York: Cambridge University Press.
- Martin, R. C. (2003) “Ivan Strenski’s Analysis of Human Bombers: A Response”, **Terrorism and Political Violence**, 15(3), Autumn, 48-56.
- Mevdudi, E. A. (2005) **Kur-an’a Göre Dört Terim**, (Çev. O. Cilacı ve İ. Kaya) İstanbul: Beyan Yayınları.
- Mevdudi, E. A. (1998) **Gençler İçin Temel İslami Bilgiler**, (Çev. A. Asrar), İstanbul: Hilal Yayınları.

- Mevdudi, E. A. (1959) **İslam İnkılabı**, (Çev. İ. Açar), İstanbul: Hilal Yayınları.
- O'Sullivan, N. (1986) **Terrorism, Ideology & Revolution**, Sussex: Whatsheaf Boks Lt.
- Peters, R. (1996) **Jihad in Classical and Modern Islam**, Princeton: Markus Wierer Publishers.
- Post, J. M., E. Sprinzak and L. M. Denny (2003) "The Terrorist in Their Own Words: Interviews with 35 Incarcerated Middle Eastern Terrorist", **Terrorism and Political Violence**, 15(1), Spring, 171-184.
- Radikal Gazetesi, "En Zenginlerden Buraya Kadar", 9.7.2005, s.8.
- Radikal Gazetesi, "G8 Faturayı İran, Suriye ve Hizbullah'a Kesti", 17.07.2006, s.7.
- Rapoport, D. C. (1990a) "Religion and Terror: Thugs, Assassins and Zealots", **International Terrorism, Characteristics, Causes, Controls**, W. Kegleg Jr. (ed.), New York: St. Martin's Press Inc., 146-157.
- Rapoport, D. C. (1990b) "Sacred Terror: A Contemporary Example from Islam", **Origin of Terrorism**, W. Reich (ed.) New York: Cambridge University Press, 103-130.
- Roy, O. (1995) **Siyasal İslam'ın İflası**, (2. basım), (Çev. C. Akalın), İstanbul: Metis Yayınları.
- Roy, O. (2003), **Küreselleşen İslam**, (Çev. H. Bayrı), İstanbul: Metis Yayınları.
- Sayyid, S. (2004) "İslamcılık ve Postkolonyal Durum", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-İslamcılık**, Cilt: 6, İstanbul: İletişim Yayınları, 936-947.
- Scognamillo, G. (1996) "Şiddet, Toplum, Birey ve Kan", **COGITO**, (Kış-Bahar), 357-361.
- Strenski I. (2003) "Sacrifice, Gift and the Social Logic of Muslim 'Human Bombers'", **Terrorism and Political Violence**, 15(3), Autumn, 1-34.
- Turan, Ö. (2002) **İslami Hareketler**, İstanbul: Sep Ajans.